

O'ZBEK FOL'KLOR SAN'ATINING JILO MAVJLARI

Muallif: Nigini Tashniyazova¹

Affilyatsiya: Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti murabbiysi¹

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14381394>

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o'zbek musiqa folklor ijrochiligining rivojlanitish tarixiy shart-sharoitlari, unda musiqa, raqs, tasviriy va amaliy san'at uyg'unligi, folklor ansamblarining roli va o'rni haqida ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: musiqa, san'at, raqs, folklor, jamoa, qo'shiq, ijro, ansambl, repertuar.

Har bir xalqning raqs an'analari, ijro uslubi, plastik tasviriy vositalari bo'lib, ular tarixiy, ijtimoiy va geografik sharoitlar ta'sirida tarkib topib rivojlangan. O'zbek raqslari mazmunini ifodalashda ijrochilar tepki, qarsak, zangdan ham foydalanganlar. Ayrim raqslar ro'mol, piyola, qadah kabi buyum bilan ijro etilgan, ba'zan ijrochi xalq cholg'u asboblari (qayroq, doira, nog'ora va h.k.) da o'ziga o'zi jo'r bo'lgan. Raqs san'ati insonning mehnat jarayoni va borliqdan olgan hissiy taassurotlari bilan bog'liq holda yuzaga kelgan. Bu san'at dastlab qo'shiq va so'z bilan bog'liq bo'lib, keyinchalik mustaqil san'at turiga aylangan. Raqs asrlar davomida takomillashib, barqaror shakllarga ega bo'la borgan. Ijrochining libosi raqs obrazlariga aniqlik bergan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017-yil 3-avgust kuni mamlakatimiz ijodkor ziyolilari vakillari bilan uchrashuv o'tkazdi. Uchrashuvda milliy madaniyatimiz, adabiyot va san'atimizni rivojlantirish bilan bog'liq dolzarb masalalar, ularni hal etish yo'llari, bu borada ijodiy uyushmalar va davlat tashkilotlari oldida turgan muhim vazifalar haqida atroflicha fikr almashildi. Uchrashuvda prezident Sh. M. Mirziyoyev o'z nutqida “Bizning havas qilsa arziydigan buyuk tariximiz bor. Havas qilsa arziydigan ulug' ajdodlarimiz bor. Havas qilsa arziydigan beqiyos boyliklarimiz bor. Va men ishonaman, nasib etsa, havas qilsa arziydigan buyuk kelajagimiz, buyuk adabiyotimiz va san'atimiz ham albatta bo'ladi”, degan fikrni qat'iyat bilan ta'kidladi.

Buyuk rus baletmeysteri, xalq artisti, turli xalqlar raqs san'ati bilimdoni I.A. Moiseyev xalq raqslari haqida shunday fikr bildirgan: “Xalq ijodi - sahnani hayot tarziga aylantirmoqchi bo'lganlarning barchasi uchun eng yaxshi ustozdir. Fol'klor raqslarini sahnaga moslashtirmaslik umuman noma'qul ishdir. Kishilar tomoshabin uchun emas o'zi uchun raqsga tushadi. Bu raqslar sahnaga olib chiqilsa, xuddi “hayotdagidek” bo'ladi. Raqsdagi «o'zi-o'zi uchun» qabilidagi raqslar bartaraf etilganidan so'ng, yasamalik yo'qolib, tabiiylik qoladi. Tomoshabin uchun raqs maishiy raqsning aynan o'zi emas. Raqs ko'ruvchilar paydo bo'lishi bilan tomoshaga aylanadi. Tomoshaning esa o'z qonun-qoidalari bor”

O'zbek raqs san'ati eng qadimiy san'at turlaridan biri hisoblanadi. Insoniyat paydo bo'lganidan buyon «Raqs» paydo bo'lgan, lekin san'at sifatida tushunilmagan. Ibtidoiy jamoa tuzumi davridan mehnat jarayonlarini tasvirlash, o'simliklar, hayvonlar, jang va ov qilish, o'zlari ishongan dinga sig'inish kabi harakatlarni bajarganlar. Olov atrofida urib, tosh va cho'plarni bir-biriga urib, qarsak chalib, bir xil qadam tashlab, birgalikda ovoz chiqarib, o'zlari tushunmagan holda «ritm» paydo qilganlar. Odamlarning raqs tushayotgan tasvirlari qoyalardagi rasmlardan, tosh, loy, yog'och haykallarda aks ettirilgan. Raqsni yozib olish, uning shakllarini ifodalashga urinishlarini insoniyat 40 ming yillar muqaddam boshlaganligi bungayaqqol misol bo'la oladi.

Ko'p yillar davomida insoniyat rivojlanish bilan birga raqs san'ati ham shakllana borgan. Bu san'at xalqning ma'naviy va madaniy boyligining ajralmas qismiga aylanib, o'zining boy an'analari bilan mehnatkash ommaga, ulaming manfaatlariga xizmat qilib kelgan.

Hozirgi kunda, Respubliqamizda o'zbek fol'klor raqs san'atining 5 xil yo'nalishi shakllanib bormoqda. Hududlar bo'yicha – Toshkent-Farg'ona, Buxoro-Samarqand, Xorazm, Surxondaryo-Qashqadaryo vohalarining hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi fol'klor raqs san'ati o'rganilib, izlanishlar olib borilmoqda.

Qadimda Farg'ona vodiysida asosan erkaklar tomonidan ijro etilgan "Katta o'yin" raqs harakatlari doyra usullariga tayangan. Xalq raqslariga xos bo'lgan "Bayot", "Zang", "Katta o'yin", "Shashmaqom", "Nog'ora bayot", "Chapandoz", Andijonda "Qarg'alar", "Kichkinajon-kich-kina", "Bir ko'z" raqsi erkaklar ommaviy raqsi bo'lib epchil, chaqqon harakatlar bilan chopon etagining bir uchi belbog'iga qistirilib, tovon ko'tarilib, yarim cho'kkalab, yigitlar tirsaklarini tutib ijro etilgan.

Buxoro-Samarqand VI-VIII asrga oid "Sher yigitlar" deb nomlangan raqs spektakli xalq orasida ijro etib kelinganligi bizga ma'lum. "Buxorocha" raqs, asosan xotin-qizlar ijrosida 6-8 nafar sozanda, xonanda, raqqosalar tomonidan doira, nog'ora, zang, qayroq bilan ijro etilgan. "Mavrigi" esa, faqat erkaklar tomonidan doira cholg'usi ijrosi bilan shakllangan. "Qayroq Ufori" (qayroq jo'rligidagi quvnoq harakatli ijro), "Ravona" (xonanda jo'rligidagi ijro), "Ufor" (yakka raqqosa ijrosi), "Larzon" (bir yoki bir nechta doyra jo'rligidagi ijro), "Zang" (qo'l va oyoqlarga zang qo'ng'iroqchalar taqilib, qo'shiq aytuvchiga jo'r bo'luvchi ijro) raqslari ko'rinishida ijro etilib kelinadi.

Surxondaryocha "Podachilar", "Chiroq", "So'zana", "Kim oladi-yo shuginani-uo", "Chapandoz", "Qoshiq", "Kadi", "Boysun mavrigisi" kabi ko'plab raqslari laparlar, aytishuvlar, ikki tomon bir-birining so'zini ilib olaverish, so'zamon, olg'ir bo'lishlari bilan ijro etiladi. Surxon raqs san'ati ashula va musiqa bilan chambarchas bog'lanib ketgan.

Ilgari nog'ora, karnay, surnay, doyra sozlaridan foydalanilgan bo'lsa, keyinchalik lapar, yalla, aytishuvlardan ham foydalanilgan. Ommaviy bayram sayillarida qadimdan mavjud bo'lgan marosim raqs-lari, sujetli raqslar zo'r qiziqish bilan tomosha qilinadi. Ushbu raqslarda urf-odatlar, an'analar, qadriyatlar aks ettiriladi.

Xorazm fol'klor raqslari harakatlarga boy. Bizgacha yetib kelgan "Chag'alloq", "Norim-norim", "Aliqambar", "Orazibon", "Mo'ri", "Xo'bbimboy", "Shirin nowot" o'yinlari ijrosida o'g'lon raqqoslar va masxarabozlar o'zini ko'rsatgan bo'lsa, "Ashshadaroz", "Maqom Ufori" kabi raqslarda raqqosalar ustunlik qilgan. "Lazgi" raqs turkumi ijrosida

erkak va ayol raqs ustalari birday mahorat bilan o'ynaydilar. Xorazmda "Lazgi"ning 9 xili mavjud. Bular: "Olov", "Dutor", "Qayroq", "Masxaraboz", "Garmon", "Surnay", "O'g'lon bola", "Xorazm lazgisi", "Zamonaviy lazgi"lardir. Eng mashhur Onajon xalfa Sobirova (Anash cho'loq 1885-1952) xalfa tomoshasi tarkibini saqlash, garmon chalish va kuylash, raqqoslarni o'ynatishda, ayniqsa, xotin-qizlar raqsini sahnaga olib chiqishda katta xizmat qilgan.

Qoraqalpoq xalq raqslarining lirik, hazil turdagi, to'y, baliqchilar, cho'ponlar haqidagi ko'plab yakka va ommaviy raqslari mavjud. Ikki bo'limdan iborat bo'lgan "Ilme-Sultan", "Amudaryo", "Sonday kuldim", "Aykulash", "Qirq qiz", "Oq oltin" "To'u", "Shag'ala", "Cho'pon" kabi raqslari shular jumlasidandir.

Bugungi kunda yurtimiz mustaqilligidan so'ng tiklanayotgan raqslarning ommaviy tadbirlarda o'rni kattadir. Chunki, har qanday zo'r qo'shiq ham raqs san'ati bilan yanada to'ldiriladi, tomoshabinni zeriktirmaydi, obrazlar, harakatlar orqali tomoshabinga ta'sir etib, tadbirlarning mazmun-mo hiyatini ochib berishga imkon beradi. "Boysun-Shalola", "Zevari", "Mohi-Sitora", "Beshqarsak", "Chavqi", "Qaldirg'och", "Gavhar", "Aykulash" "Jayxun" va boshqa ko'plab fol'klor-etnografik ansambllar

Mustaqillik, Navro'z bayramlarida faol ishtirok etib kelmoqdalar. Xulosa qilib shuni ta'kidlab o'tish kerakki, o'zbek fol'klor raqslarini oddiy, xalqona, insonlar qalbiga yaqin san'at turi deb aytish mumkin. O'zbek raqs san'atining qaytadan chiroy ochayotgan va sayqal topib borayotgan bu turini yanada rivojlantirish orqali kelajak avlodning ma'naviy boyligini o'stirishga, yoshlarimizda milliy qadriyatlarimizga bo'lgan muhabbatni oshirishga erishishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Lustkaya. Jizn' v tanse.-m., 1968. 32-bet
Mirziyoev Sh.M. "Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir" Toshkent " O'zbekiston" -2018 , 176-221 bet. 2 tom
Ziyo.uz ; GOOGLE.uz;

